

ФИЛОСОФСКОТО ОСМИСЛЯНЕ НА МОБИЛНАТА ПРАГМАТИЧНОСТ

СОЦИАЛНИТЕ И ЕКЗИСТЕНЦИАЛНИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА НА СОФИСТИКАТА

Лъчезар Андреев

1. Светът на предизвикателствата или софистиката между необходимостта и свободата

Мобилната прагматичност – “грижа за себе си” като преднамерена човешка изява е особен вид активност сред множеството присъщи на човека дейности, от чиято висота (мяра) може да се анализира и оцени всяка друга дейност, в това число и софистичната и манипулативната дейност.

В нашата интерпретация софистиката се разглежда като форма на социална и екзистенциална активност. Като мярка на социалната дейност на мобилния прагматик, тя характеризира съдържанието и степента на участие на личността в нея, степента на всестранността на социалната адаптация и реализация на дадената личност в условията на динамични социокултурни промени, преходи, а приложната софистика – като социологичен и социален еквивалент на философското понятие “грижа за себе си”. Изхождайки от неразривната връзка между категориите “дейност” и “активност”, правим опит да разгледаме диалектичката връзка между понятията “социална необходимост” (“социален проблем”, “социална задача”), “свобода на избора” (“свободна инициатива”, “мобилна прагматичност”).

Динамиката на живота неизбежно насочва вниманието ни към социални и екзистенциални проблеми. Човек, всички ние, непрекъс-

нато изпитваме ограниченията на нашето непосредствено, привързано към определени неща и дейности, към определен брой житейски ситуации съществуване и съсъществуване. У нас непрекъснато се възражда стремежът към нови гаранции, които не ни достигат в определените ни от обичаите, традицията начини на съсъществуване граници. Тази непрекъсната психологическа нужда от максимално възможно разширяване на гарантите в индивидуалната ни практика се разрешава и от възможността да се прилагат манипулативни техники или чрез софистичната игра да се увеличава количеството на изпълняваните и преживяваните от човека опорни точки, даващи сигурност. Това е основната причина за готовността, с която човек се потапя в софистиката. С други думи, стремежът да се намери отговор на социокултурна потребност чрез софистична дейност е стремеж да се постигне относителна успеваемост, сигурност, отклоняване (или отлагане във времето) на проблеми или пренасочването им към други субекти. Така преплитането на двете детерминиращи линии, които определят необходимостта от софистична дейност, в последна сметка се разрешава в една основна, пронизваща цялото философско и културно богатство потребност – потребността от относителна, допустима и поносима “грижа за себе си”.

Логично е тогава, че ако носител на възможността за софистика е индивидът, то и дейността, чрез която социалната потребност от софистика се разрешава, неизбежно да бъде индивидуална, неповторима по форма. А тъй като тази потребност, макар и единство от множество фактори, си остава социална, то софистическата дейност трябва да има по необходимост обобщено социално и нравствено-психологическо съдържание.

В софистиката не просто се отразява обективно съществуващото, а се създава нова реалност, отличаваща се по своята значимост за индивида и отделната социална група. Задачата на софиста е да познава, оценява и защитава не само действително станалото и значимо, а и това, което може да стане, т.е. за възможното по вероятност или необходимост. Софистичната дейност е своеобразно отражение – допълнение на действителността, но тя не търси единствено адекватното, а преди всичко полезното знание и оценка. Нейният смисъл е в защитата на нашия (нечий) личен (или групов) свят (или позиция)

в условията на едно прагматично и конкурентно социокултурно об-
щуване. Това е навярно и обяснението на факта, че на различните
исторически стъпала социокултурната потребност от софистика е
различна, а следователно и продуктите, чрез които тя би могла да
се задоволи, също трябва да бъдат различни, нови. И това не е нео-
бяснимо.

Какво по своята интимна структура представлява софистичната
дейност, а следователно и каква е обществената потребност от този
вид дейност? Историческата потребност в своите социокултурни
измерения преминава в конкретния продукт на софистичната защит-
на дейност чрез механизма на превръщането ѝ в подбудителен мотив
за тази дейност. Но каква е онази сила (потребност), появила се
пред човека като идея, концепция, която го заставя да познава и
прилага софистиката? Тя едновременно е социална потребност и в
същото време не е (само) социална потребност. Тя става за субекта
негова лична потребност, негова професионална ориентация, зани-
мание или хоби. В нея обществената нужда от преоценка на ценно-
стите и личната потребност от изява се сливат в едно чрез културно-
философските, софистични достижения в реторичните и полемични
явления.

Като въздействаща най-вече върху емоциите и мислите на хора-
та при тяхната прагматична ориентация, софистиката е отговор на
социалните потребности на общността, съставена от индивиди. Ето
защо социалната “поръчка” към софистиката е да включи индивида
в сферата на емоционална “връзка” за съпреживяване, да се приоб-
щят отделните членове на общността около желаните, прагматични
ценности, валидни на определен етап от неговото развитие. С други
думи, целта на софистичната дейност е формирането на определено,
конкретно екзистенциално, прагматично отношение.

Екзистенциалното отношение, възникващо между личността на
прагматика и действителността, е онова условие, което оформя со-
фистичната дейност, превръща я в ценностна, относително завър-
шена и имаща точно определен обществен смисъл. Нейният подви-
жен (игрови) характер се проявява в това, че целите ѝ се създават в
самото формиране на това отношение. Преди да е завършена една
полемика, преди отзивите и оценките за нея да получат публичност,

значимостта на една приложна софистика с нейните логически конструкции и емоционални внушения не може да се възприеме изцяло. Но преди още да е завършил участието си, полемистът-софист има пред себе си основните ориентири и възможните линии на възражение. Първоначалното съмнение-въздържане, от което ще израсне критичната софистична конструкция, вече е някакво противоречиво екзистенциално отношение, то може да послужи като цел при създаването на определено твърдение (теза) или отрицание (антитеза), но замисълът не винаги е идентичен с готовия продукт (защитаваната теза). Известно е, че в хода на полемиката първоначалният замисъл се мени и доразвива, той рядко запазва първоначалния си вид. Тъкмо защото главната черта на софистичното отношение е провокирането на съмнение и несигурност, а изявата на емоционалността е винаги конкретна, първоначалният замисъл е само изходна, опорна точка, защитим “старт”, видим израз на истинската цел. И то дотолкова, че понякога неговото развитие е изненада дори за самия му автор или носител.

За да изясним концепцията на софиста, е необходимо целта да придобие конкретните очертания на изпълненото със смисъл реторично-полемично поведение. А това става, когато подготовката на “стартовия” модел е вече завършена. Всяка подробност, всеки елемент от този модел (конструкция), дори “фактите”, от които ще бъде изградена; елементите на които ще бъде акцентувано при провокирането; дори мястото, на което ще бъде изложена, /не/аплодирането на публиката могат да се окажат от решаващо значение за формирането и преживяването на очакваното и желано мнение и отношение. Така, поради спецификата на софистичната дейност, нейната цел може да се оформи окончателно, едва когато реализирането ѝ стартира и намери онези, за които е предназначено. И пак поради същата специфика, тиражирането, копирането на вече стартиралата реализация, а следователно и повторението на дейността, която я е създала, са възможни, необходими и дори неизбежни от гледна точка на възможността да се възпроизвежда социокултурната протрещност, от допълнителни защитни механизми.

А има ли реално такова възпроизводство? Всъщност това е проблемът за социалното предизвикателство на софистиката. Проб-

лемът за феноменологията на софистиката е доста по-сложен, отколкото изглежда на пръв поглед. По-популярната форма на софистична активност в никакъв случай не означава по-лесен достъп до причините, които я формират и управляват, защото често по-достъпната и по-новата форма, наред със съзряването на някои черти, характерни за предишните форми, се появяват и нови особености, които са липсвали по-рано. Картината може да се усложни дотолкова, че новият тип софистична дейност да се възприеме като съвсем независим от останалите, по-стари, по-обичайни и изследвани форми на проявление. Но макар и различни, тези форми на проявление на софистиката съществуват, защото задоволяват някои от многообразните обществени потребности, защото всяка от тях е своеобразен шрих в картината на съвкупната “грижа за себе си”.

При анализа на социално-политическата софистика целта, която управлява дейността на носителя, се очертава като нещо предварително обособено и зададено преди самата дейност. Тази зададена цел поставя предел на свободата на субекта, ограничава я, превръща я в относителна, а в най-лошия случай – просто в мнима. А философската софистика се изявява като свободна дейност, защото в нея човекът е свободен в самия избор на своята цел. И все пак какво представлява тази свобода? Ако за полемиста-софист в социално-политическата дейност идеята за приемане и изследване на принципа “целта оправдава средствата” не изглежда съвсем неприемлива (не казваме екстравагантна), то за философа-софист тя не звучи твърде сериозно, особено при съвременното състояние на науката и културата. Изглежда, че свободата на софистичната дейност съвсем не е безгранична. Освен това тя зависи и от конкретната област, в която се проявява. Следователно съществуват някакви по-тесни или по-широки социално-исторически ограничители, в които се вмести всички необходими за социалния субект софистични дейности. А това означава, че и свободната (на пръв поглед) от външна принуда философска софистика също има свое, може би по-широко, но не и неограничено пространство. Не трябва да забравяме, че личността на софиста е конкретен продукт на социалното му обкръжение (а както е било и през цялата история и до сега) и мястото, заемано от нейното непосредствено обкръжение, нейната професионална общ-

ност в обществената структура. Как тогава тези конкретни исторически условия, определящи по един необходим начин цялата съвкупност от дейности, характерни за софистиката, се преливат в свободния по същността си игрови акт? Какъв отпечатък оставя необходимостта върху тази свобода?

Ясно е, че софистиката като целеопределена и насочена дейност не би могла да се разбере, ако се изведе от своите обществени рамки, защото тя е необходим продукт на историческото развитие¹. И в същото време е несъмнено, че софистиката е невъзможна, ако субектът не разполага със свобода на избора – как, по какъв начин ще представи своята теза (позиция). Историята на реториката и полеката (на социокултурното общуване като цяло) е не просто доказателство за това, а факт с непоклатими устои². Ако се ограничим в рамките на релативизма, то и формите на софистичната свобода би трябвало да се теоретически, дори и практически неизчерпаеми. Но от това не става ясно какъв е характерът на тази свобода, свобода за кого и за какво е тя?

Осъзната като “рефлектиращо разсъждаване”³, като човешка активност, всяка софистика се характеризира относително пълно чрез целта, която определя начина на действие на човека и на която той подчинява своята воля. Но ако софистиката е свободно игрово творчество, то софистът би трябвало по време на реализацията му да не бъде подчинен на сили, които могат да му наложат решение и поведение, чужди на прагматичното философстване. И в същото време софистът е включен в общественото цяло чрез своята социална “поръчка” на възложителя или групата и нейната роля в социокултурното общуване. Или като целева активност софистиката неизбежно се “вписва” в определени социални рамки и затова нейният резултат, колкото и неочакван (нежелан) да е, не може да е нещо напълно чуждо за тези рамки. В противен случай всяка връзка между социал-

¹ Вж. Хегел. История на философията. Т. 2, С., 1982, с. 25; Ръсел, Б. История на западната философия. Т. 1, С., 1994, с. 132; Дерби, Ж. Р. Софистите, С., 2004, с. 4.

² Вж. Дюбоа, Ж. и др. Общая риторика. М., 1986; За ораторското изкуство. Съст. А. В. Толмачов. С., 1975; Василев, К. Красноречието. С., 1989.

³ Хегел. Цит. произв., с. 28.

ната потребност и продуктите на софистичната дейност би била невъзможна. Същевременно, поради самия характер на софистиката, целта ѝ може да се задава (налага) отвън, а да се формира и доизгражда при самата реализация. С други думи, целта на софистичния акт не може да възникне извън него, защото тогава той би изгубил своята игрова същност. Но целта не може и да възникне изцяло в игровата дейност, защото тогава пък се губи нейният социален смисъл. Така софистиката, разбрана като интелектуално реторично-полемична “защита” на дадена прагматична теза (позиция), трябва да израсне от многообразието на човешката преднамерена субективна дейност, нейното проявление се дължи на познаване както на съществуващите вече обичайни, познати логически и словесни операции, така и на необичайни, дори екстравагантни подходи. Софистиката създава нови целеви моменти, макар редица от елементите, включвани в нея, да са съществували преди това. Може да се каже, че софистическата дейност изглежда в равна степен и формирана, и формираща. Нейната цел може и трябва да възникне извън самата нея, но в същото време е нужно да се създаде в самия ход на реализиране.

За да се ориентираме в проблема за феноменологията на софистиката, би било добре да надникнем в многообразието от прояви и преди всичко в една конкретна, близка за всекидневното съзнание област – публичния диалог, представен като реторика и полемика. На въпроса какво всъщност представлява публичният диалог по своята най-обща характеристика и каква е неговата роля в социокултурното общуване, е невъзможно да се отговори изчерпателно вън от подвъпроса за софистичната дейност. Дори най-общата представа, която имат хората за съвременната реторика и полемика, би могла да ги убеди, че те сякаш стоят по-близо до житейските ни потребности, отколкото философският свят на софистичните произведения. Човек, като че ли би могъл да преживее и без да познава модерните информационни технологии, но ще му е много трудно в динамичното социокултурно общуване без познания и умения да води убедителен и красноречив диалог. А всяка конкурираща се позиция е трудно защитима от (почти невъзможна без) едни или други софистични отклонения и субективистични увлечения. Ето

защо, ако софистиката приобщава индивидуалния интелектуален и емоционален свят на прагматичните ценности, валидни за обществото в дадения момент, ако тя е средство за въздействие на човек върху човека, то тя е преди всичко практико-приложно присъствие, едно от възможните и налични опосредстващи звена между човека и неговото обкръжение, тя е своеобразно философско измерение, олицетворяващо господството на интелекта над примитива в непосредствената “грижа за себе си”. Затова софистиката би била екстравагантна, елитарна само като “чисто” академично занимание, защото истинското ѝ предназначение е в задоволяването и развитието на определени потребности на личността и на социалната група. Въпросът за това, дали софистиката притежава истинност или полезност не е само теоретичен, но и практически въпрос. Именно в практиката на социокултурното общуване, човек трябва да докаже мощта на своите разсъждения, тяхната принадлежност към този свят. Спорът за действителността или недействителността, за допустимостта или недопустимостта на софистиката, който се изолира от социокултурното общуване, е несъстоятелен.

Софистичната дейност градира своята значимост според степента на непосредствена практическа полезност на съдържанието си, въпреки че по формата си тази дейност е също субективна, зависима от всички непълноти и несъвършенства, характерни за мисленето като отражение на действителността. А това поставя пред човека достатъчни изисквания, от спазването на които зависи социалният или екзистенциалният ефект на неговото лично поведение или публично дело. Без да ги подреждаме по важност бихме могли да посочим някои от тези изисквания. Това са например съзнателното усъмняване и елиминиране на обичайното позоваване на фактите, като показател за обективност и акцентуване на субективността в процеса на конкретната работа не само като начин на тълкуване на фактите (откритията), но и като начин на езиково изразяване; избирателно прилагане изискването за строга логическа последователност и постепенност в извеждането на резултатите: ограничаването или “свободно”-произволното използване на самоочевидните или интуитивно верни предпоставки на знанието и т.н. Тези изисквания, правила

на софистиката са включени по избиращелен (недостатъчно защитим) начин в произведенията на различни коментатори⁴.

Друга съществена разлика между проявите на софистиката е принципът, върху който те съществуват. Ако в едни случаи софистиката се стреми да улови нещата в емоционално-образни средства и да въздейства върху противоречивия и отчужден душевен свят на човека, в други се опитва да проникне в сферата на общуването чрез своя мисловно-понятиен апарат и да направи възможна интелектуалната защита на желаната теза, позиция. Така, ако контурите на духовно-практическата дейност очертават автентичното – сфера на философската софистика, за социално-политическата разновидност това е недостатъчно и тя често отправя поглед към другата, предметно-практическата дейност. Ако в едни случаи социалните проекции на софистиката са почти завоалирани, скрити във философско-реторични занимания на хората, то в други те са доста поопределено насочени към социокултурното общуване и материално съществуване, те се стремят да се включат непосредствено в промяната или защитата на това съществуване. Всъщност тъкмо тази ориентация на софистиката е по-важното оправдание за изследване на нейната същност и съществуване.

Като имаме предвид посочените особености, нека отново се върнем към поставения в началото въпрос, въпроса за това, къде и как възниква целта или принципът на софистичната дейност. Публичният диалог като съществен елемент на културата на общуването е важно условие за съществуването на обществото, за развитието на неговите структури и потребности, за адекватното осъществяване на необходимостта от непрекъснато развитие на човешката общност. Но той си има и собствени закономерности, макар че, както всяка друга дейност, в последна сметка да е определена от предметно-практическите изисквания. Личните или груповите интереси са една необходима но не неизбежна (не единствена) изходна точка, от която е в състояние да стартира всеки полет на субективната изява, на фантазията или на интуицията. Софистиката не прави изключения, макар видимата страна на фактите понякога да показва,

⁴ Вж. Шопенхауер, А. Еристика. Пловдив, 1895.

като че ли друго. Но, като имаме предвид неразривната връзка между предметно-практическата и духовно-практическата дейност, необходимо и неизбежно възниква тезата, че предимно философският характер на софистиката не може да бъде осмислен извън конкретно-историческите параметри на социалното цяло, обществото. Затова, софистиката не само възниква тогава, когато социокултурното общуване и социално-политическата (и материална) практика вече необходимо изискват нейната поява в публичния диалог, но и активно участва при формиране на облика на това общуване и тази практика. Софистиката е продукт на “суровата действителност”⁵, а софистите “познават изкуството да се живее”⁶; те са “силни пред реалността”, желаят “да се надмогне насилствено наложената сериозност”, оказват “посоката, водеща към пълна свобода на духа и личността”⁷.

Разбира се, връзката между някои видове софистика и социално-политическия живот не винаги може да се улови непосредствено. Историята на софистиката си има собствена логика и затова социалната потребност трябва да се разбира само като най-общо изискване.

Дали потребността ще се оформи в процеса на социокултурната активност, в процеса на общуването или в хаоса на политическите изменения, за софистиката не е толкова важно, защото винаги тези социални изисквания се преобразуват от условията на нейното собствено развитие. Просто софистиката е относително самостоятелен философски стил – “скептично-критичен”, реторично полемичен⁸, снемаш “всякакви нравствени понятия”⁹. Но тя е невъзможна извън духовно-практическата дейност на хората в дадения исторически момент. “Винаги трябва да имаме предвид въздействието на времето и изменчивостта на нещата и каквото и да става сега, веднага да си представяме обратната възможност”¹⁰. Софистът се опитва да общу-

⁵ Ницше, Фр. Залезът на боговете. С., 1992, с. 114.

⁶ Ницше, Фр. Ницше contra Вагнер. – В: Раждането на трагедията и други съчинения. С., 1990, с. 363

⁷ Ницше, Фр. Човешко, твърде човешко. Т. 2. С., 1993, с. 82, 109, 265.

⁸ Вж. Ръсел, Б. Цит. произв., с. 128–133.

⁹ Киркегор, С. Понятието Страх. VI–171. Варна, 1992, с. 104–105.

¹⁰ Шопенхауер, А. Афоризми за житейската мъдрост. С., 1991, аф. 49, с. 169.

ва “без да е казал нещо лошо и без да е помислил нещо добро за някого...”¹¹

Колкото и важно място да заемат социалните потребности при осъществяването на индивидуалната софистическа дейност, те не могат да доведат пряко до ефективен резултат, защото тяхната роля зависи не само от собствената им наличност, но и от средата, в която попадат. И тук, като при всяка приложна дейност, преди обективно съществуващите исторически нужди да проникнат в сферата на софистичната изява, те се преобразуват, трансформират се в социокултурни, видоизменят се от т.нар. социокултурен контекст на общуването. Софистиката има смисъл, само доколкото възниква конкретна алтернативна ситуация в дадено общество, или с други думи, доколкото “една група е поставена в положение да избира определен вариант на поведение, светогледна или ценностна позиция от редица обективно-реални възможности”¹². При това се предполага, че на логическа реконструкция се поддава само фазата на “възлагането”, а процесът на намиране на работни подходи и техники е сфера на игра на въображението.

Всеки информиран и достатъчно наблюдателен човек отново и отново се връща към въпроса: как и защо възникват тъкмо една определена софистична изява, кои условия са подготвили нейното раждане? Какъв е механизъмът на формиране целта на софистичната дейност и къде лежат нейните корени? За да отговорим на тези въпроси, не бива да забравяме факта, че човек не върши нищо, което не задоволява някаква негова потребност или на “органа” на тази потребност. А тъй като софистиката, макар ориентирана и определена от социалните изисквания, е едновременно относително автономна област на прагматично философстване, тези изисквания, вградени в социокултурния контекст на общуването и практическата дейност, ще се изявят в още по-конкретна форма. Тази форма, в която историческите нужди, видоизменени и “дописани” от културната традиция се отразяват, съществува в полето на човешкото познание и жизнедейност, като проблемна ситуация при реализиране на “грижа за себе си”.

¹¹ Унамуну, М. Авел Санчес. Библ. “Световна класика”. С., 1979, с. 269.

¹² Василев, К. Цит. произв., с. 43.

Софистиката – това е социална потребност, преведена на езика на философския прагматизъм, но почти винаги изглежда, че тя произтича сякаш от неговите собствени тенденции на развитие, защото връзката ѝ с преките обществени нужди е опосредствена. Проблемната ситуация в общуването предполага и изисква необходимостта да се разреши, да се преодолее кризата в познанието и оценката ни за определена област от действителността, да се намери изход от затруднението. Затова за човека – мобилен прагматик, проблем възниква тогава, когато стане невъзможно да се обяснят новите факти чрез наличните знания и теории. Софистиката насочва вниманието към идеята, че трудностите, с които се сблъсква човек, недостигът, неудовлетворението почти изцяло лежат в сферата на неизбежните и непреодолими различия, противоречия, парадокси, отчуждения и абсурди. Софистиката може да се определи като осъзнаване и използване на противоречивостта, парадоксалността, аномалията, т.е. установяване на този факт, че неизбежната абсурдност по някакъв начин е нарушила натрупаните от традицията очаквания, направляващи развитието на т.нар. обичайна, “нормална” жизнедейност. Осъзнаването на противоречието, характеризиращо социалната практика под формата на екзистенциален проблем, принуждава човека да търси неговото решение с помощта на онези продукти от духовно-практическата дейност, които обществото му е представило. От тях той отбира онези средства, които по негова преценка биха съответствали най-пълно на проблема, така както самият мобилен прагматик го вижда. Като че ли дейността изведнъж се очертава в недостатъчна и несигурна светлина. Човекът все още не знае какво и как би обяснило наличните факти, коя е целта, осмисляща бъдещата му дейност, но той посяга към софистичните техники като средство убеден, че те ще му гарантират или поне подскажат необходимото решение. Фактът, че очакваният (и желан) резултат не винаги е продиктуван от логическия начин на движение на новите факти, от избрания традиционен път на конструиране (и реконструиране) на мисловното движение (дава простор и полет на въображението, на субективното) поражда една или друга (временна или не) ориентация към скептицизъм и софистика. В началото обаче нищо не гарантира, че тъкмо достъпните манипулативни средства, софистичните

правила, реторично-полемичните техники биха могли да се организират от една обща цел на успеха. Макар и да съществуват различни пътища, все пак вероятността да бъде избран този предложен от софистиката (като мисловно-субективна конструкция и манипулативни техники) е до голяма степен предопределена от осъзнаването на екзистенциалния проблем, от логическата и житейската форма, в която противоречието се е изявило най-остро.

Конкретната форма на осъзнаване не достига или трудността за успех при евентуално прилагане на обичайната и често лицемерно афиширана като “научна” и морална линия на мислене, оценка и поведение може да бъде твърде важен аванс на софистичната ориентация. До голяма степен изборът на пътя до успеха преминава през умението на софиста да улови проблема по най-подходящия начин и да използва онези средства, които културната и философска традиция му е предоставила на конкретния етап от общественото развитие.

Колкото и да са съществени за културата на общуването (респ. за успеха на мобилния прагматик) конкретно-историческите параметри на общественото развитие, те не са достатъчни, за да се обясни защо възниква тъкмо даденият екзистенциален проблем и защо решението му се търси тъкмо в определена насока. Дори отчитането на целия комплекс от социокултурни условия и от собствено екзистенциални потребности, което е много трудно, пак не би могло да ни даде търсения отговор. Това е така, защото в културата на общуването (респ. търсения успех) присъства още една, може би най-важна величина, чието измерване е невъзможно – личността, талантът на самия човек.

Ако сумираме всички необходими условия (познания и умения, отговарящи на изискванията на основните софистически принципи, мотиви и стимули за активно ролево съществуване и общуване), би се получила твърде сложна и поради това уникална съвкупност от предпоставки, обединени от неповторимата личност на мобилния прагматик. Такъв опит вече сме направили в други публикации¹³, но заслужава отново да поставим въпроса за мястото и ролята на кул-

¹³ Вж. Андреев, Л. Философски размисли за личността на софиста. Трудове на ВТУ “Св. Св. Кирил и Методий”. Т. 5, кн. 3, Философия. В. Търново, 1998.

турно-философското наследство, делото на софистите при формирането на мобилната прагматичност на постмодерния човек.

Появата на необходимостта от утвърждаване и самоутвърждаване в условията на неизбежна конкуренция на интересите, позициите провокира избора и развитието на софистичната дейност, нейното издигане на нивото на сложния комплекс от социални и лични потребности, където тя вече олицетворява свободното желание за игрова-творческа изява на субекта. Формирането на тази нова софистична дейност, дейността за решаване на противоречието, на дразнещата непълнота в нашите знания, на несигурността в нашата позиция и, разбира се, създаването на нова прагматична цел преминава първоначално презменящите се очертания на скепсиса. Самата софистика е резултат на сложна мисловно-конструираща и комбинираща дейност, на своеобразно единство от мисловно и емоционално (съзнателно и несъзнателно) действие за излизане от критичните ситуации, за успешното реализиране на “грижа за себе си”. Тук въображението на софиста, неговото вдъхновение, подсъзнателното, умението да се видят нещата в непозната дотогава светлина, като че ли сами поемат ролята на актьори-импровизатори. Кой ги направлява, как те се подреждат, за да доведат до точно определеното и желано решение на задачата, това остава, в повечето случаи, загадка и за самия изследовател и коментатор на класическата софистика, колкото и дълго да се вглежда в античната философия¹⁴. И все пак, навярно единството на неговата “естетизирана” логичност и респектираща артистичност; на магнетичното емоционално красноречие и прагматичната вяръност към проблема, с които се е заел, е много важно условие, за да се оформи (на основата на “мозаечната” видимост на реалността и привидната противоречивост от впечатление и откъслечни знания; от опитни данни и предположения) идеята, която би могла да постави всички тях на съответните места и да оформи цялостното ефективно действие.

Софистиката предполага и изисква както произволни допускания и работни хипотези, така също – емоционално и естетизирано красноречие при дебатирането. Всички те са най-яркият израз на

¹⁴ Вж. Осипова, В. О природе софистики. Ереван, 1964.

неуловимото и в същото време твърде осезаемо присъствие на софистичната реторично-полемична дейност. Културно-комуникативната ситуация и нейния “мозаечно-културен” контекст, в който човек често се е докосвал до софистиката, е бил недостатъчно ясно очертан, непълен, за да се улови същността на явлението като израз на “грижа за себе си”.

Софистичната дейност е колкото неочаквана (респ. нежелана), толкова и очаквана; колкото внезапна, толкова и дълго търсена. Но нейното раждане не е само продукт на предварително промислена и организирана дейност, така както човек може да планира и организира обичайни дейности, знаейки предварително какво и как ще се получи в края. Софистичната изява е предизвикателство и за своя автор (носител), тя е особена мисловно-поведенческа, реторично-полемична сфера на игрова дейност, чиято значимост не винаги може да се съизмери с която и да е от известните прагматични “мерни единици”. Затова е естествено, че софистичният ефект не притежава “разменна”, а само “потребителна” стойност, т.е. тя е конкретна и неповторима, защото е един от възможните отговори на конкретна, в повечето случаи неповторима проблемна ситуация.

Софистиката възниква от нуждата да се реши една “охранителна” задача от необходимата “грижа за себе си”, пред която известните методи за решение са несигурни или неприложими, но пълното осмисляне на избора може да стане след като се появи решението и ефекта от действието. Поради това, на пръв поглед изглежда, че софистичната изява не зависи от вложените преди това усилия, твърде много зависи от капризите на случая. Асоциативността, пъргавината и комбинативността на мисълта в много случаи е подготвена не от целенасоченото дирене в посока тъкмо към значимостта, а от нерешимостта на задачата по традиционния начин, което е само най-общо условие, предпоставка. Казано по друг начин, софистичната изява тръгва от предлаганите от социалната практика (от общуването) факти, наблюдения, проблемни ситуации, но само даден човек и в точно определено време (и цел) е в състояние да ги свърже в една ефективна комбинация.

Безспорно софистиката е твърде сериозно занимание, за да бъде превърната в или представена само като игра, но тъкмо игровите

елементи в нея са най-привлекателната част за носителя и почитателите. И когато тази игра условно завърши, често се оказва, че е била не само важна и занимателна за самия софист, но и необходима, за да изиграе успешно своята роля в “охрана” на даден интерес при реализиране “грижа за себе си”. Но опитите, похватите и техниките на софиста, оценени чрез многобройните им практически приложения, изглеждат доста по-различно от обикновеното, макар и находчиво доказателство за спечелване на конкретен социално-политически, юридически или научен спор. Играта на въображението, раждането на софизми е творчество от най-чиста проба, в което субективната софистична дейност сама опровергава всеобщата афиширана претенция за постигане и запазване на истината и “доброто”. Тя включва (и показва) всичко онова, което е в началото във вид на опитни данни, на трудности пред познанието на проблемна ситуация; всичко онова, което се оказва необходимо при формиране на убеждение за очевидност.

Софистиката, която по същество е рационална по своя принцип (“незнанието неоневинява”) и по своите методи, може да осъществи забележителни завоевания само чрез игрови комбинации на ума, когато се проявяват способности, освободени от познатите ограничения на строгото съждение, които се наричат въображение, интуиция, остроумие.

Софистиката, обаче, е все пак незавършена докрай дейност, защото, за да може да се впише тя в човешката жизнедейност, трябва да “защити” своето място в съществуващите в определен исторически етап форми на социална активност. А тъй като е идеален конструкт, който няма винаги осезаемите свойства на елемент от духовно-практическата дейност, затова, макар и появила се, софистиката все пак не е в състояние да отговори на онази социална (най-вече прагматична) потребност, която я е породила. Ето защо, софистиката непрекъснато се стреми да ползва (дори да “експлоатира”) противоречието, извикало я на живот; стреми се да одобри и утвърди сама себе си като намери ново, но вече далеч по-сигурно битие в публичността на успеха. Формирането на критично-прагматично убеждение е вторият, завършващият етап от реализирането на софистичната “охранителна” дейност. Затова и несигурността, вари-

тивността, характерна за скептичното начало, тук са вече много по-малки. Но нали и първоначалните съмнения са определена форма или цел за бъдеща преоценка и “охранителна” дейност? Действително пътят от съмнението до убеждението е път на окончателното оформяне на “охранителната” дейност. Субектът, съзнателно приел позицията на софист, подчинява своите съмнения-разсъждения; реторично-полемични експерименти на онази, оформена от поръчката, случая и вдъхновението критична идея, над която винаги трепти елемент на несигурност. Когато съмненията бъдат пренебрегнати или отминати преждевременно, рискът да се вземе желаното за действително може неочаквано да нарасне заедно с всички последствия за софиста и за позицията, която защитава.

Прибързаността при пресичането на пътя от съмнението и отрицанието до формирането на ново убеждение може да се окаже и с тежки последици. Името и авторитетът на полемиста не винаги са достатъчна гаранция, за да изчезнат всички съмнения или колебания.

За да намери истинското си битие, софистичната дейност трябва да се “изгради” в логически стройни постановки, близки до тези на скептицизма. Софистиката се различава от съмнението-въздържане и съмнението-критика на скептицизма, но нещо от тях се е запазило. Това е онази скептичност и непълно изяснена цел пред субекта, която е придобила вече много по-ясни контури, тъй като е подкрепена или коригирана от очакваното, предвидимо благо, от позицията на интереса; от ефектното позоваване на (и усъмняване в) опитните данни на всекидневното съзнание, от авторитета и респекта на една или друга властова позиция. Софистиката е своеобразният резултат на скептично-критична дейност; тя е едно “пресяване” на целта през филтъра на експериментите и проверките за полезност. Затова, в сравнение със скептичната, софистичната изява е много по-малко уязвима от гледна точка на принципите на прагматичната дейност. Затова и оценките за нея са по-противоречиви и често емоционално недозирани. Обаче условието, което управлява дейността на носителя при нейното разгръщане, съществува в своята първоначална идея още при осъзнаването на противоречията и възникването на съмнения.

Схващанията на различните изследователи на софистиката за същността на тази цел не подлежат на еднозначно определяне, за-

щото самоизявата на софиста е в тясна връзка с неговата светогледна позиция и с конкретната проблемна ситуация. Но в един пункт сякаш всички са съгласни – възникването на тази цел и на дейността за решаване на проблема по определен начин е и в зависимост, от познавателно-оценъчните и реторично-полемичните възможности от таланта, от средствата, които личността притежава; от способността ѝ да “напипа” актуалността на задачата и да даде нейното решение тогава, когато то е необходимо. Затова изявата на софиста никога не е без предпоставка, тя се съобразява с обектно-субективната необходимост (защита на даден интерес), опира се на знанието на логиката, реториката, полемиката и на доминиращия модел в социокултурното общуване. Софистично-спекулативното, субективистично отклонение (или увлечение) никога не е тотално и отричащо необходимостта, макар понякога на самия субект задачата да изглежда свободно избрана между възможните, с които се сблъска в културно-комуникативната ситуация. Така, поради характера си, софистичната дейност предполага нещо, което човекът избира наистина свободно – конкретния начин на движението от проблемната ситуация към ефективния резултат. Но и тази свобода не е безгранична. Софистът, като субект на реторично-полемичната дейност, е формиран през дългогодишното, често търпеливо и насочено натрупване на факти и догадки, на мнения и съмнения, на парадокси и софизми, които са повече или по-малко вплетени в духовно практическата активност и могат да участват при решаването на възникващите в едно или друго време противоречия в социокултурното общуване. Или софистът (въпреки своята оригиналност на изявите), е формиран от обективното социокултурно развитие и затова е негов необходим продукт. Но пак поради същата тази необходимост, от софиста се иска преднамерено (дори и спекулативно) да използва всички средства, за да преодолее готовите рецепти, стереотипите, наложени му от социалното обкръжение в процеса на обучението или в рекламната и пропагандна дейност. Затова дистанцирането от традициите и нормите на вече съществуващите и господстващите системи може да се окаже дори благоприятно условие, за да се прикрие преднамереността, за да може публиката по-лесно да се адаптира към промените и да допусне преднамереност.

По ред културни, а и социално-психологически причини, всяка форма на проявление на софистиката израства в своеобразна “социокултурна сфера”. Разбира се, за популяризиране на възможностите на софистиката, за привличането на привърженици немалка роля са изиграли и личните качества на отделни представители, които са били обаятелни събеседници, убедителни оратори, атрактивни полемисти. Потребностите на мобилния прагматизъм при своето проникване в живото общуване като екзистенциален проблем плюс обществените условия формират благоприятната социокултурна атмосфера за раждането, възраждането (завръщането), актуализирането и преекспонирането на софистиката като практическа философия. А тази философия е в основата на съвременната култура на общуването. Но всичко това би се оказало безплодно да даде тъкмо този резултат, да доведе до откриването на тъкмо тази зависимост без личните качества, без таланта на древните софисти и техните последователи¹⁵. Така през цялото движение от споделените различни мнения и съмнения; от категоричните (“морализиращи”) оценки до преоценките; от емоционално недозираните критики до алтернативните решения; от властовите ограничения до свободата на избора социалните изисквания остават своеобразен фон за философстване, за практическа философия. Софистичният стил на мислене и поведение, в които се отразява и физиономичността на носителя, е един своеобразен етап от философско-приложна дейност, но софистиката би била екстравагантно (дори “празно”) занимание, ако нямаше своя приложна интерпретация, ако нейните конструкции не се съотнасят в последна сметка с реалните културни структури на социалното цяло. Това съотнасяне, става чрез опитните постановки, съгласуваността с известните факти, чрез възможността да се представят защитаваните позиции. Затова софистиката най-често се разглежда като начин за организиране на полемика, като съвкупност от съмнение, парадокси, софизми, аксиоми и принципи; като полемични техники, като правила на “изкуството на успеха”. Но макар да е относително полезно знание, тя не дава готови схеми с универсална валидност за всички възможни проблемни ситуации от настоящето на социокултурното общуване.

¹⁵ Вж. Дерби, Ж. Р. Цит. произв.

Това, което съдържа софистиката, може да намери (или не) своята конкретна интелектуална и критично-екзистенциална измеримост, своята прагматична приложност. В това, че такова измерение е възможно, се състои основната ценност и оправдание на цялата история на софистиката и особено на съмненията и софизмите, лежащи в нейната основа. В останалото (освен в начина на употреба) тези последните са свободни творения на човешкия разум, които не могат да бъдат *a priori* оправдани нито от природата на този разум, нито по някакъв друг път. Ако самият факт, че обикновено спекулативни увлечения-манипулации се появяват, когато, общо взето, обществото е в състояние да ги приеме и да промени в зависимост от техните изисквания своето поведение, то манипулациите в процеса на социокултурното общуване, макар да играят неопределяща роля, не изглеждат толкова случайни (произволни и безобидни) в руслото на цялостния културно-исторически процес. Софистиката, била тя философска или не, класическа или съвременна, се ползва като нещо полезно, от нея се извеждат цели, които биха били по-малко мислими без нейното създаване. Тъкмо затова тя е предизвикателство, което едновременно издига реторично-полемичната дейност към строгите правила на логическото мислене и в същото време приземява идеите, приближава ги до непосредствения практически живот. Софистиката като квинтесенция и завършек (резултат) от преднамерена субективна дейност ("грижа за себе си") най-недвусмислено изразява социалния си характер в процеса на своята практическа реализация, защото не само тя (с нейните възможности), но и нейното използване за различни цели са неотделими от социокултурното общуване.

С изграждането (и възграждането) на софистиката като практическа философия и практическата реализация на нейните следствия се затваря един своеобразен кръг, съставящ се от няколко елемента: социална потребност – екзистенциален проблем – софистична реализация – задоволяване на социалната потребност. Социалната потребност съществува като обективен закон, но нейното осъзнаване като екзистенциален проблем и следващото формиране на целта (и изграждане на "охранително" средство) я снемат в субективните форми на преднамереното спекулативно съзнание. Решението на

и значение. Колкото и пъти да бъде възпроизведена философията на скептицизма, скептическият принцип “всяка определеност е ограничност” не губи своя мисловен заряд, но и тъкмо поради това неговата тежест може да е прекалено голяма дори за претенциозния ни постмодерен, информиран съвременник. Така силната скептично-критична страна на софистиката е същевременно и нейна ограничаваща субективизма страна, защото създадената и утвърдена рационална установка по-трудно би могла да се промени, още повече, когато подстъпите ѝ са укрепени от логическа непротиворечивост. Това е относително устойчивата съвкупност от приети и утвърдени парадигми, в които се осъществява философстването, а също и нормите и оценките на постигнатите резултати. И ако в софистиката (респ. реториката и полемиката) подражаването на определен автор или стил се движи по линията между еkleктичното и епигонството и почти никога не предизвиква особен ентузиазъм, във философията и скептицизма следването на определена парадигма не се счита слабост. Философското измерение на софистиката показва какъв проблем трябва да бъде решен, какви методи биха могли да се използват и какъв е кръгът от явления, които ще се изследват; какви въпроси ще се дебатираат. Това е тип рационална установка, фундамент на определена културна и прагматична ориентация, формиране на социално обкръжение в хода на реторично-полемична дейност, което играе ролята на защита от възможни колизии или критика на определени позиции.

Ако следването на една възприета скептична позиция в софистиката е желаното, това съвсем не означава, че е винаги преимущество, защото, както при всяко конкурентно съществуване, стълкновението между познатото и непознатото, между нежеланото и необходимото, между различните цели и интереси рано или късно става неизбежно. Рационалната установка или възприетата и утвърдена система от знания и умения за водене на спор е необходимо, но не и достатъчно условие за овладяване на проблемните ситуации, затова не винаги определя модела на поведение. Ето защо, първият, при това не лишен от изненади сблъсък между възможностите и съзнатата свобода на софиста и изискването на всекидневието, рутинното протичат тъкмо върху не особено широкото пространство

на прагматичната ориентация; на отстояваната позиция. Победата в този първи сблъсък, в който софистиката (и софистите) отправя своето предизвикателство към традиционното и общоприетото в позицията на опонентите, е много важна за следващата съдба на защитаваната идея или позиция. Още тук градусът на напрежението е доста висок, защото и съмненията, и бариерите на официалните парадигми минават през съзнанието на софиста и много често това, което философската му съвест го кара да защити, влиза в конфликт с неговия вътрешен, екзистенциален “цензур”, властно изискващ следването на прагматичните представи за “грижа за себе си”. На софистиката не трябва винаги да се гледа като на наемен и непредвидим адвокат и циник. Не е изключено постигнатата победа, очаквана от възложителя и рожба на мисълта и вдъхновението на софиста, да се изправи срещу собствения си създател, срещу чувството му за автономност и свобода.

Понякога конфликтът между получените резултати от софиста и обичайното мислене на публиката може да е толкова остър, че самият той да стане адвокат и съдник на своето постижение. Така например софистът, въвеждайки всеобщото съмнение, може да се окаже в крещящо несъгласие както с традиционните житейски представи, така и с интересите на възложителя. Ако неговите съмнения и софизми застрашават да обезценят или да достигнат до разрушаване на пирамидата на общоприетите ценности, той е готов да се дистанцира от крайните ефекти. Към това се прибавя и уговорката, че неговите съмнения, възражения, предложения не трябва да се възприемат безусловно и да се считат за окончателни, а просто да се използват, докато се намери нещо по-подходящо и компромисно. Но още по-остро протича конфликтът между софистичната изява и съществуващата рационална установка (възприетите парадигми), когато той постави на изпитание взаимоотношенията на софиста и съвременната културна общност. *Да припомним: тази общност е особено социално образование, което се създава най-често спонтанно в процеса на историческото развитие на културата и представлява съвкупност от хора, свързани със системата на обществените отношения, възникващи в и по повод на културната дейност – на нейните основни форми.* Това е всъщност

втората бариера пред всяка една концепция за допустимостта на софистичната дейност, защото, след като убеди своя собствен създател (носител), тя е длъжна да защити правото си на съществуване и пред “съда” на културната общност. Може да се каже, че съпротивата и на най-откритите привърженици на екстравагантни философски представи е далеч по-обичайно от очаквана толерантност или скептичен прием, даже когато софистирането, софистичното действие произтичат (или намират аргументи) от собствените им философски достижения. Срещу софистиката афиширано са се обявявали отделни философи и философстващи оратори и полемисти (журналисти, юристи, политици), въпреки че всеки от тях, косвено, със своите изследвания или публични изяви е допринасял за утвърждаването ѝ¹⁶.

Но неразбирането и на най-близките по дух и интереси философи, философстващи не може да осъди софистиката на изолация и безразличие. Рано или късно мобилните прагматици я откриват и започват все по-често да се обръщат към нея. Предизвикателствата на софистиката винаги са били толкова странни и неочаквани (дори явно скандални), че повечето хора не са искали да ги приемат сериозно. Навярно неразбирането и оценките, свързани с острата реакция срещу нейните постановки и възможни последствия, са били част от причините, довели до непрекъснатото търсене на нови по-съвършени и по-приемливи форми.

Дори и да не доведат до морално отсъждане, осъждане или крайности, тези негативни оценки и изолацията може да се окажат много неморални и ... манипулативни, особено когато водят до лишаване на човек от възможността да се запознае с истинската същност и многообразните форми на софистиката. Твърде непредвидими последици за социокултурното общуване има не само примитивното и вулгарно възприемане и оценяване, фаворизиране на софистиката, но и отъждествяването или недостатъчното разграничаване на софистиката и близки до нея социокултурни явления. Разбира се, когато натрупаните съмнения са подкопали устоите на

¹⁶ Вж. Андреев, Л. Софистиката в контекста на философската антропология. – В сб. Човекът във философията. Библ. “Диоген”. Унив. изд. “Св. св. Кирил и Методий”. В. Търново, 1999.

старата или господстващата парадигма, предизвикателствата на софистиката по-лесно могат да се приемат и отстояват. И тогава властващата стереотипна или възприета рационална установка, макар и неохотно, приема предизвикателството на споделените съмнения от софистиката, като се променя и се развива в съответствие с неизвестните или нешироко известните дотогава факти. С други думи, софистиката бива допусната, само когато старата парадигма се е оказала твърде назад от съвременните научни данни, твърде компрометирана, за да окаже сериозна съпротива. Но това съвсем не означава доброволно отстъпване от заеманите позиции, защото зад тях винаги е стоял, макар и поразклатеният, но все още значителен авторитет на практическите резултати от прилагането на господстващото мнение и нормативи¹⁷.

Неформалните междуличностни и неофициалните делови връзки между конкуриращи се икономически субекти и политически опоненти, понякога даже от различни области и сфери на влияние, създават своеобразна основа, споена от прагматичната ориентация, върху която се изгражда и професионалната (или собствено-социална и управленска) ориентация и позиция¹⁸. Свързаните с нея мощни средства за защита на съществуващия в обществото конформизъм са друга сериозна бариера пред всяка публично изразена скептична и софистична дейност, защото тук вече става необходимо да се преодолеят не само трайните позиции на обичайните представи за света на /не/ограничените възможности, но и често осезаемите (по своите последици за “необвързания” човек) санкции. Затова успешното преминаване на тази бариера е своеобразен атестат на софистиката. Но в публичното пространство нерегламентираните и извънморалните съображения обичат да се крият под маската на ортодоксалното следване на парадигмите, затова могат да служат и против самата култура на общуването. Така че, когато критическата дейност засегне в една или друга степен и форма системата на организационните структури, реакцията придобива друго оцветяване.

¹⁷ Вж. **Фром, Е.** Да имаш и да бъдеш. С., 1996, с. 282–288; **Маркузе, Х.** Ерос и цивилизация. С., 1993, с. 109–115; **Маркузе, Х.** Едноизмерният човек. С., 1997, с. 60–67.

¹⁸ Вж. **Танен, Д.** Цит. произв.

едно обективно противоречие се търси на ниво субективна дейност, което ни отвежда към диалектиката на необходимост – свобода. Как и в каква форма ще се осъзнае потребността, какъв вид конкретна цел ще се формира в манипулативното действие са неща, които зависят най-вече от субекта и неговата “грижа за себе си”.

Софистиката, макар и да има свои специфични черти, като цяло се подчинява на законите, които лежат в основата на всяка дейност. Но онова, което я прави именно софистика, можем да наречем “отклонение” от диалектичното единство на социалната необходимост и творческата свобода в рамките на “охранителната”, манипулативна цел. Субектът, създавайки и прилагайки софистиката, отговаря на определени социални и екзистенциални потребности. Софистиката ражда нови социални потребности, които нямат определяща, а в повечето случаи само съпътстваща, но в отделни екстремни ситуации може да има и решаваща роля в конкретната човешка жизнедейност.

В заключение трябва да припомним поставения в началото проблем и го разгледаме в светлината на казаното дотук. Софистиката, както и всяка друга дейност, отговаря на някаква потребност (социална и лична). В същото време софистиката възниква само тогава, когато личността или социалната група не разполага и не желае да усвоява стереотипизирани, репродуцирани решения на една или друга проблемна ситуация. Необходимостта на социалния субект от “грижа за себе си” се проявява чрез относително свободната единична дейност на волевата и философстваща личност, а софистиката не може да възникне, ако не я поражда някакво обективно противоречие, един предварителен недостиг, една външна на пръв поглед за самата личност принуда. Ето защо, преднамерената (дори спекулативна) дейност сякаш представлява продължение отвъд известна наложена рамка на историческите потребности, тъй като те биха могли да намерят разрешение само в относително свободния от външна принуда субективен акт. Софистичната дейност става форма за проява на социална необходимост и по такъв начин целта на софистичния акт и възниква, и не възниква в него. Нашето разбиране не отрича свободата на субекта, но дейността е игрово спекулативна не когато е свободна от всякаква историческа

необходимост, а когато тази необходимост позволява относително свободно формиране на цели, начини и средства за нейното задоволяване.

Казаното дотук основателно извежда въпроса: как софистиката преобразува господстващите в обществото форми на мислене, оценка, отношение, избор, поведение.

2. Отвъд чертите на “чистата” морална норма или социалните проекции на софистиката

Поради много причини и не на последно място и поради социокултурните промени, все по-голямо място заемат въпросите, свързани с човека и неговите неограничени възможности. Динамиката на живота предлага и изисква мобилна прагматичност, която се проявява и като свободна инициатива и градивност; и като конструктивна критика и умерен скептицизъм; и като цинична откровеност и nihilистична арогантност; и като диалектичен подход и екстравагантно софистиране. Софистиката, поради своята изключителна подвижност и релативистичност, се оказва способна да вмести взаимноизключващите се две тенденции – градивната и разрушителната. Тази активност намира своето осъществяване, от една страна, в отделната личност или социалната група, а, от друга страна, – в обществото като цяло.

Можем не само да предположим, но и да твърдим, че появата на софистиката е очаквано нарушение в обичайния ход на социокултурното развитие. Но за да бъде оценена тя, зависи от това, дали ще бъде позната достатъчно адекватно върху историческата сцена; доколко разбираемо нейните предизвикателства ще преминават границите на философските занимания, за да навлязат в неизкушеното от спекулативните полети на абстракцията всекидневие и, разбира се, не на последно място, какъв ще е броят на онези, които ще оценят тези възможности и ще са в състояние да ги осмислят, запомнят и използват. Ето защо, софистиката изглежда малко по-различна, когато човек не се намира непосредствено в обкръжението на социокултурните и политическите противоречия, на политическите сблъсъци, на тяхното художествено претворяване и журналистическо интерпретиране. Самата същност на софистичната дейност се

очертава по друг начин, когато коментаторът сменя своето място, за да я оцени от друг зрителен ъгъл.

Вече стана дума, че онова, което винаги стои в основата на атаката от страна на софистиката, са нашите знания и чувства за относителното. Стратегическата задача на софистиката е да формира определена, но винаги индивидуално обагрена, познавателно-оценъчна и емоционална критична установка или усъмняване. Но преди да достигне емоциите, софистичната теза преминава през филтъра на мисълта, преди да поразии чувствата споделените (нови или “нови”) съмнения задължително трябва да разтърсят разума. В крайна сметка задачата на софистиката е да създаде, да формира или поне да направи възможно определено съмнение или убеждение. А тъй като човекът е уникален точно с това, че може да разсъждава и да постъпва с предварителното познание на нещата и с предвидане на последствията от своите постъпки, рационалната установка (макар и временна) е неотделима и от начините или средствата, които бихме използвали в своята “охранителна” дейност в “грижа за себе си”.

Би било напразно да опитваме да положим софистиката, дори само от гледна точка на нейните социални измерения, в единствена, макар и разширена дефиниция, защото всяко определение на софистиката отразява повече или по-малко само отделен неин аспект, даже нерядко той е второстепенен и преобладаващ през някой конкретен период от съществуването ѝ. Въпреки този риск, от гледна точка на проблема, който ни интересува тук, можем да обособим няколко важни момента.

Софистиката, както вече видяхме, е определена, имаща свои характеристики дейност и, независимо че изглежда в страни от непосредствената, позитивно-критична активност, съвсем не ѝ е чужда. Същността на тази критичност, макар и скрита зад вдъхновението или собствените интереси на субекта, макар и видоизменена от социокултурния контекст на “охранителната” дейност “грижа за себе си”, винаги си остава социална по най-основните си и най-дълбоки характеристики. Затова самата софистика, където първо се изявяват “новите” съмнения, представлява специфична форма на човешката скептично-критична дейност. Но основният въпрос, който стои пред

нас, е как тази социална същност намира своето адекватно социално съществуване, какво е софистиката не вече като процес на защита на дадена позиция, а като елемент на органичното социално цяло. Когато съмнението в преобладаващите, господстващите норми, форми, униформи е получено и е защитило своята правота в процеса на оценяване, то се включва в софистиката, но софистиката вече като система от знания за относителното, противоречивото, абсурдното, изразени чрез определени софизми. Така, в първата си социална проекция, битието на софистиката се представя като определена, исторически конкретна съвкупност от знания за относителността, противоречивостта, парадоксалността на познанието, оценката, отношението, избора, договарянето, общуването. В тези си измерения софистичните продукти (софизмите) придобиват относително независим от своите създатели, обективно оформил се облик. При това една от най-преките интервенции на обществото в социалното съществуване на софистиката е подреждането на набор от мнения, съмнения, софизми и тяхното преднамерено внедряване в реторично-полемичното съзнание, което ограничава и снижава степента на свободен избор, но и създава относителна сигурност при реализиране на целите. Затова софистиката като специфична дейност и софистиката като относително обособена практическа философия са две различни проекции на едно цялостно образуване – софистиката като социокултурен феномен.

Предизвикателството на софистиката, както и това на скептицизма, е едно от най-важните определения на тяхното социално съществуване. Но софистиката стои в малко по-различна позиция по отношение на всекидневната ни практика. Затова нейното предизвикателство се различава от това на скептицизма. Ако в софистичната дейност стилната и образната оригиналност са задължително условие и субектът, ангажирал се с реторично-полемична дейност, винаги се сблъсква с богатството на личния емоционален свят на опонента (и публиката), при скептицизма не винаги е така. Макар в хода на философстването, на скептичните разсъждения чувствата съвсем да не са абсолютно нежелани, те все пак не са водещи. А мисълта много по-лесно се поддава на репродукция, но тя е същевременно и нещо, което преднамереното съмнение съвсем не лишава от сила

В тази сфера софистиката може да предизвика не само критично-осъдително отношение към арогантно-баналното или снизходително отминаване на традиционните погледи над проблема, но и реакцията и ангажирането на отделни представители на икономическата власт или на организирани и управлявани общности. А този път може да минава и през политическите, юридическите, религиозните сфери на дейност. Софистиката може да се натъкне на яростната съпротива на морализатори (представители на научни, културни, религиозни институции), за които тя е неприлична, дори и цинична измислица или недомислие, като последиците от това често са непредвидими. И макар подобни примери да имат парадоксален и комичен нюанс, те съвсем не са безобидни, като имаме предвид немалкия авторитет на всяка официална, икономическа и политическа власт; на научни, културни и религиозни институции; органи на управление.

Макар предизвикателството на софистиката към съществуващите парадигми и официални институти да е необходим елемент на една от най-характерните прояви на социализацията на човешката дейност, то е преди всичко ограничено от сферата на духовното производство. Но софистиката в своето автентично битие е неотнемаем елемент от съвкупната жизнедейност, която не е само духовна, а една практика на социокултурното развитие. В нея онова, което е достигнал софистът в областта на философската абстракция или в света на софизмите, се проявява в опита в социокултурното общуване, защото единствено там то е в състояние да се сдобие с дълготрайност и някакво публично признание. В това отношение софистиката става привлекателна, печели привърженици, защото нейните постижения (и “постигания”), макар понякога да търпят противоречиви оценки, все пак са в състояние да се сдобият с почти неоспоримите предимства на интелектуалното състезаване; да преминават в област, където личните предпочитания или вкусове към силовите средства престават да бъдат мярка на нещата. Дали ще приемем или не многоликите приложения на софистиката в съвременното социокултурно развитие, от това те не ще променят своята прагматична ценност. Така можем да очертаем още една, втора, социална проекция на софистиката – нейната практическа приложимост. Ако скепти-

цизмът може да бъде използван като средство, само при определени социални условия, само опосредствано, след като вече е формирал определена рационално-емоционална установка, софистиката е в състояние много по непосредствено да се включи в промяната на вече съществуващите модели на поведение. Ето защо, освен рационално-емоционалната установка, тя е в състояние да преобразува (преоцени) и съществуващите средства за задоволяване на основната човешка потребност – “грижа за себе си”.

Въздействието на човека върху действителността винаги е опосредствано от конкретното състояние на обществото, от широтата на неговите социални хоризонти, затова софистиката в нейната роля на философстваща прагматичност и приложна скептичност или като участваща в духовно-практическата реторично-полемична дейност на хората съвсем не е задължително открояващ се белег на културно-историческото развитие. Възможно е скептицизмът и софистиката не само да се приемат и прилагат като относително отделни дейности, преследващи различни цели, но и да се практикуват изборително от различни индивиди, представители на различни общности, а най-важното, със слаба връзка по между си. Реториката и полемиката винаги са били онези форми, в които софистиката е намирала своя официален, публичен облик. В диалогичното общуване реториката, полемиката и софистиката постепенно намират символите на общ език.

Мобилният прагматизъм разкрива каква допълнителна сила му дава приложението на философско-културните достижения в общуването. Той провокира не само раждането и възраждането на софистиката, но сам успява да я включи в духовно-практическия процес и да я “експлоатира”. С това едновременно става отделяне на софистиката като философия от софистиката като приложни “техники на живота”. За това в съвременния свят “чистата” софистика сякаш придобива свой неотделим двойник, дубльорът на пряко ориентираната към социокултурното развитие софистична (реторично-полемична) дейност. При това тези “две” софистики съществуват вече в различни социални контексти. Ако философите, работещи за автентичната, академично-“чистата” софистика, се интересуват от изследвания предмет в границите на “чисто” философското му значение,

а получените резултати оценяват с предимно философски (научни) критерии и от аудитория, работеща в същата или сходна област, при приложната софистика задачите се получават отвън, от възложители: органи, организации или отделни хора, които могат да нямат почти нищо общо с философията, а резултатите се ползват за други извън научни цели и интереси.

В днешния свят името и авторитета на софистиката е тясно свързан с нейната “приложна” роля, като се създава и една нова ориентация на реториката и полемиката, предложена от масмедииите. Чрез нея прилагането на философските знания в самото медийно пространство става за последното определящ и подбуждащ аспект, което в същата степен променя и самото философстване. Нейното предизвикателство към социокултурното развитие се връща като бумеранг обратно, за да промени не само силуета на приложните знания и изследвания за “техниките” на успеха, но и на “чистото” знание. Всъщност, активната роля на натрупаните софистични знания и умения в медийното пространство са обект на специализирани изследвания¹⁹.

Не винаги влиянието на софистиката върху техниката и технологията на общуването е осезаемо. В повечето случаи променящите моменти не се обявяват, почти са незабележими, освен за специалистите. Но тяхното сумиране води до значителни изменения в практическата активност на мобилния прагматик²⁰. Всъщност активната намеса на софистиката в практическия живот поставя (още едно) изпитание (този път), насочено пряко към хората, към техните знания и умения да участват в публичния диалог; към тяхната култура на общуването. Така, че дори показната /не/възмутимост и морализаторство на някои “традиционалисти” понякога са принудени да капитулират пред предизвикателствата на софистиката, особено ко-

¹⁹ Вж. **Чомски, Н.** Медииите под контрол: Забележителни постижения на пропагандата. С., 1994; **Пешева, М.** Телевизионното махало. Враца, 1993; **Андреев, Л. и др.** Аспекти на комуникативната култура. В. Търново, 1999.

²⁰ **Киршнер, Й.** Манипулирай, но правилно, с. 120.

²¹ Вж. **Киршнер, Й.** Библия на егоиста, с. 47–51; **Шварце, А.** Цит. произв., с. 57.

гато се обещава съвсем реална и приложима ефективност (успеваемост)²¹.

Изискванията на динамичния живот водят постепенно до тясно преплитане на софистиката с манипулативните техники, така че днес е невъзможно да се прокара точно, прецизно разграничителна линия между тях извън чисто абстрактната разлика, между знанието и практиката, а също между техниката и технологията на реторично-полемичното общуване²². Но мястото на приложната софистика в практическия живот естествено означава и изменена обществена роля на критическото съзнание, което вече изпитва натиска не само на собствените си движещи сили, но и много по-пряко отразява влиянието на социалните взаимодействия. Така промените в светогледната сфера и чрез нея в средствата за въздействие върху хората прерастват в екзистенциално предизвикателство на софистиката към приетите ценности, норми, закони. Това бихме могли да наречем трета социална проекция на нейното философско битие.

Поради спецификата ѝ бихме могли да заключим, че софистиката много по-пряко влияе върху всекидневното съзнание, общественото мнение и настроение, върху социокултурното развитие и общуване. И тъкмо поради това, тя се оказва въввлечена по-активно в динамиката на обществените процеси, отколкото се предполага. Софистите се усъмняват в (и надсмиват над) морализма и “блажената” илюзия на някои мислители от древността, че философското знание е ценност само по себе си и стои по-високо от пазарните и дори от политическите съображения. Ако тези съмнения се определят и оценяват от Сократ, Платон (и техните последователи) като скандални, днес биват одобрявани или отминавани със снизходителна усмивка. Разбира се, знанията и уменията, изисквани от софистиката, са капитал, но той пряко не носи дивиденди, защото неговото участие в политиката, в обществените промени не създава монопол сам по себе си. Но софистиката може да доведе до такъв монопол, когато се използва от една или друга личност или социална група по диктуван от преките им интереси начин. А и разгръщането,

²² Вж. Грийн, Р. Цит. произв.

приложното претворяване на софистиката не зависи просто от оптималното финансово обезпечаване на носителите, а и от социокултурните отношения, в които са поставени хората в духовно-практическата дейност. Затова диалогичното общуване нерядко се натъква на значителни пречки, които водените от своите частни интереси обществени слоеве издигат по пътя на историческото развитие²³.

Завръщането на софистиката е толкова по-допустимо, по-поносимо, по-малко безобидно, колкото по-здраво се обвързва с официално съществуващите политически форми на проявление на власт и подчинение в дадения момент и колкото по-активно чрез медиите се намесват те в духовния живот, в свободата на словото и действието²⁴. Особено стимулиращо върху манипулативните възможности, които софистиката предоставя на властимащите и властстремящите се в условията на преход, се отразяват динамичните обществени процеси, които акумулират социални и екзистенциални различия, противоречия, конфликти, отчуждения. Обикновено тогава софистиката изпада в положението на адвокат, публично застанал пред или срещу удобните за господстващите политически сили медийни съюзници. В такива периоди интересът се насочва към “чисто” информационни, рекламни, реторично-полемични начини на пропагандни занимания, защото той е най-малко опасен за съществуващото статукво. И ако все пак е допустима и позволена известна критика или отклонение, те трябва задължително да декларират своята лоялност към съществуващото положение на нещата. Затова изглежда естествено, че макар софистиката да фигурира между средствата за манипулиране или насочване и преориентиране на любопитството на неудобните (за официалната власт) хора, то самите софисти не се радват на прекалена независимост. Може би в това отношение хората, занимаващи се с “чиста” философия или споделят публично своя скептицизъм, биха били за завиждане, заради възмож-

²³ Вж. Танен, Д. Цит. произв., с. 44–185.

²⁴ Вж. Андреев, Л. Социални ситуации и критическа насоченост на поведението. – В: Социална активност. Пловдив, 2001; Прагматични потребности и морал. В сб. Философия и етика. Библ. “Диоген”. В. Търново, Унив. изд. “Св. св. Кирил и Методий”, 2003.

ностите да изразят своята автономност. От една страна, софистичната дейност е по-непосредствено свързана с обществените изменения, отколкото всяко друго философстване или проявен скептицизъм, но, от друга страна, тя все пак не участва непосредствено и свободно в културно-комуникативния избор на действие.

Друга важна черта на съвременната приложна софистика е нейното “обвързване”, употреба от представителите на информационно-рекламни, социологически и политически институции. Тя се реализира и чрез публичната политическа реторика и полемиката на легализираните организационни форми, които са едновременно и своеобразен фактор (“филтър”), изменящ отношението към норми, ценности, ориентири, позиции. Но този факт има и една обратна страна. Възможностите на софистиката принуждават политиците да се съобразяват с нея. Това нерядко води до обратната зависимост, до съобразяване с материалната и социална подкрепа на властта и платежоспособните възложители (респ. политически формации, официални институции, групировки). Това още веднъж показва, че неспецифичното и неадекватното отношение на официалните и неофициални институции, формалните и неформалните организации към хората, заети с производството, възпроизводството и управлението на модерните комуникативни технологии; с информационно-рекламни и забавно-развлекателни продукти; с реторично-полемична дейност в последна сметка може да има непредвидими последици. Особено неблагоприятно се отразява уравниловката, както при оценяването на художествения и интелектуалния продукт и труд, така и спрямо неговия обществен авторитет. Понятна е тенденцията хора с по-големи интелектуални и художествени способности да напускат области (институции, партии, комитети, сдружения, държави), където липсват стимули и възможности за пълноценно осъществяване и да преминават там, където може да им се осигуряват такива условия. Разбира се, умението да се ползва целенасочено и манипулативно културната традиция е показателно, че интелектуалният потенциал

²⁵ Вж. Гай, Л. Цит. произв.; Робинсън, Д. Цит. произв.; Рушкоф, Д. Цит. произв.

може да има различни лица²⁵. Едно от тях е приложната софистика, тя може да има различна степен на /не/допустим и /не/поносим манипулативен израз. Немаловажен елемент е публиката, защото изкуството да побеждаваш, да печелиш общественото мнение е преди всичко продукт на таланта и неговото благоприятно публично представяне. Манипулацията зависи както от манипулаторът, така и от манипуланта и манипулогемите. Публиката сурово се разплаща за небрежността в духовно-практическата област. Достатъчно е да си спомним за почти класическия контрапункт: догматизъм – антидогматизъм; тоталитаризъм – демокрация.

Като обобщение на тази част можем да формулираме следните изводи:

Първо – софистиката изглежда най-субективистичното и спекулативно проявление на духовната същност на човека. Но тя е неотделима от прагматичната дейност. Макар че е създаване на своеобразна, спекулативна мисловна дейност, тя няма стойност сама по себе си, извън своите приложения. Така приложните варианти се очертават като много по-пряко и явно обвързани с културата на общуването, отколкото “чистото” философстване.

Второ – тази приоритетна субективистична природа на софистиката създава представата, че мисловните конструкции са нещо самостоятелно, извършващо се по свои закони, затова много от софизмите са изглеждали при своята поява като забавни или почти “безполезни” конструкции на ума. Един по-задълбочен философски анализ може да ги “дешифрира” на езика на прагматизма, доказвайки, че софистичната дейност и софистичните продукти имат своя “собствена” история, но винаги са свързани (дори когато се раждат векове и десетилетия по-рано) с развитието на съвкупната духовно-практическа дейност на обществото.

Трето – софистиката като социокултурен феномен не може да бъде монополизирана от (или вмениявана на) “избраници”. Тя не може да бъде “изконсумирана” или премахната. Нейната продължителност на живот е неограничена или ако все пак има граници, това са границите на човешката култура. Затова софистиката принадлежи (като свобода и отговорност) не на отделни личности, не на отделна

философска школа или направление (партия или движение), а на цялото цивилизовано човечество.

3. Засилване на прагматизма или софистиката като културно-комуникативна (и управленска) изява

Проблемът за човека, за неговото съществуване и общуване, организационно поведение и управление винаги е бил основна цел и задача на изследване в многовековната човешка история. По време на исторически преломни моменти и преходни епохи, в сблъсъкът между две култури е изкристализирала и придобила сила идеята за абсолютната релативност. Разбира се, както стремежът за пълно социално-политическо и нравствено-психологическо единение, организация и управление, така и стремежът за “автономност” и индивидуална независимост е в голяма степен праволинеен и наивен. Личният живот на човека, дори теоретически не може да бъде откъснат от обществения живот – това са две страни на общата жизнена дейност на индивида, вътрешно и органично свързани. “Екзистенцията непрекъснато ме свързва с другите хора. Аз мога да екзистирам единствено като коекзистирам”²⁶. Няма и не може да има коекзистенция без определена система от ценности, утвърждавана и отстоявана от тази коекзистенция, както няма коекзистенция без определена от съответните интереси оценка на явленията и процесите в социалния живот.

В съвременното динамично общество социално-политическите и значителна част от културните ценности неминуемо придобиват противоречив характер. Това поражда противоположни разбирания на свободата и справедливостта, на доброто и обществения дълг, на организационното поведение и управлението.

Ако приемем, че няма по-привлекателен обект за човешкия интерес от самия човек, то следва да приемем, че два различни философски принципа, например: “Аз мисля” – на Декарт и “Аз искам” – на Шопенхауер, взети за изходна точка на отношението на човека към света, ще ни дадат две различни системи на етика, два различни морала на изграждане на нравствеността и управлението. Заедно с това не се отрича и не може да се отрече, че в нравствената и худо-

²⁶ Абанияно, Н. Въведение в екзистенциализма. С., 1994, с. 49.

жествената сфера се съдържат и общочовешки елементи, например, обикновените норми на човешката нравственост или такива ценности, като творбите на великите майстори на изкуството, които са достояние на цялото човечество. Понякога е “трогателно”, когато чрез медиите се афишира само “грижовно” отношение към духовните ценности, така присъщо на редица религиозни и светски фигури и институции. Ние изхождаме от постановката, че дейността и поведението на личността в обществото са многообразни, сложни и противоречиви, обусловени от обществените отношения, конкретните условия и нейния вътрешен мир. В своя личен и обществен живот всеки човек има жизнена позиция и критерии за оценка, които са основа на неговото поведение и отношение към действителността. Но това личностно многообразие и многоплановост има свои вътрешни особености на конкретна изява и реализация. Към едни и същи обективни фактори може да съществува различно и даже противоположно отношение към отделните личности и социални групи. Едни да ги познават, а други – не, едни да се съобразяват с техните изисквания, а други – да действат в разрез с тях. Независимо от това те изпълняват своите регулативни функции. Но ако за непознаващите ги и игнориращи техните изисквания те се реализират в стихийни, спонтанни и разрушителни, а оттук и нежелателни форми, за познаващите ги, действащите в съответствие с техните изисквания, те се проявяват като желателни. По-точно, по отношение на тези социални групи те изобщо губят своите регулативни функции, доколкото хората са “иззели” от тях тези функции и сами въздействат съзнателно върху социалното общуване (респ. социалното управление) за постигане на своите цели – основната и желаната форма на регулативната функция на обективните фактори.

Доколкото по определение социалното управление се разглежда обикновено като целенасочено въздействие, на пръв поглед то може да ни се представи като “чисто” субективна дейност. В действителност то е органическо единство от обективни и субективни фактори, от обективна и субективна страна. Обективните закономерности подреждат системата на интересите, установяват определени пропорции в движението на различните ѝ звена, насочеността, ритмите и темповете на нейното движение. Именно подсистемата на обек-

тивните закономерности образува обективната страна, обективните фактори на общуването и управлението. Те са неотменима негова страна през всички степени на общественото развитие. Наред с тях и на тяхна основа, също на всички степени на общественото развитие съществуват и действат субективни фактори на общуване и управление. Това е съзнателната, целенасочена дейност на хората, имаща за свой обект функционирането, развитието и усъвършенстването на общуването, неговото оптимизиране на всяка конкретна степен на общественото развитие. Като едно от възможните продължения и реализация на тази дейност на обществото се проявява социализацията.

Съотношението между обективните и субективни фактори на социокултурното общуване (и управление) е сложно, динамично, вътрешнопротиворечиво, осигуряващо в една или друга степен функционирането и саморазвитието на социалната система. Дали това ще се реализира предимно чрез стихийно регулативната функция на обективните закономерности или предимно чрез съзнателната целенасочена дейност на хората, това зависи преди всичко от степента на зрелост на самата социална система. Но то съвсем не е безразлично за системата и за самите хора.

Свободата предполага (изисква) човек да познава обективните фактори на социокултурното общуване (и управление) и да действа съзнателно и целенасочено в съответствие с техните изисквания, с тяхната стихийно-регулативна функция, която престава да бъде стихийна, макар че запазва своето автономно действие. Това ще рече, че хората, макар и да са ги познали, не могат да се намесят активно в тяхното регулиращо действие, не могат да го отменят, дори и да пожелаят това. Елементът стихийност тук отпада, доколкото действието на тези фактори е очаквано от хората, но то съвпада с техните цели.

За организационното поведение и социалното управление е характерно това, че подреждащото, регулиращото и насочващото въздействие върху социалната система и нейните подсистеми се осъществяват предимно от субективните фактори. Обаче, подчертаното ограничаване ролята на обективните фактори на социокултурното общуване и засилване тези – на субективните не е “чисто”

произволен акт. То е умело съчетаване с все по-пълното и неизбежно извездане на преден план на субективното, израз на зрелостта на обществото. Но това е само едната страна на въпроса за субективния фактор при управленското въздействие. Той включва и знанията и за самия субект – носител (за управленеца). Това са знания за неговото състояние, потребности и възможностите те да бъдат задоволени в определена степен; за възможностите на самия субект да окаже решаващо въздействие върху обекта на управляване (управляваните, опонента, конкурента и пр.), които намират израз в целта на прилагане на управленски подходи и техники.

В демократичното общество, където са премахнати обективните социално-икономически, психологически и гносеологически бариери за разширяване границите на конкурентното начало в общосистемен мащаб, присъщи на тоталитаризма, равнището на социокултурното общуване непрекъснато се повишава. Непрекъснато се разширяват границите на човешкото познание, сферата на практическата им приложимост чрез усъвършенстване на техниката и технологията. Значително се разширяват границите на човешката свобода, както спрямо природните, така и по отношение на социалните явления. Човек получава широки възможности за обществено-политическа изява, за активно участие в системата на социалното управление, в живота на политическите и обществените организации. Проявяването на критично съзнание, широка политическа и корпоративна култура, публичен диалог, дееспособност и инициативност в работата на гражданските и политическите организации представлява безспорно общественозначима форма на социална активност. В демократичното общество целият процес на публичен диалог чрез медиите, трансфер (обмен) на информация, образци, ценности, стоки, капитали, хора се развива и утвърждава като един от важните фактори и предпоставки за повишаване на творческата активност на личността. Това се обуславя от неговия характер като комуникативно образувание, което в смет вид имплицитно включва в своето съдържание особеностите и функциите на социалната среда, потребностите, интересите, психичните състояния, идейните, волевите и нравствените моменти и страни на човека.

Всички тези негови специфични характеристики в процеса на формирането на социална активност въздействат върху личността комплексно, но всяка една от тях има своите особености на изява и реализация. Освен това, въздействието му зависи и от състоянието на конкретното общуване, от характера на съответната личност, от съвременната трайна и перманентна проблематика на активността. Ето защо ролята на публичния диалог за формирането на социалната активност на личността винаги има конкретно целенасочен и действителен характер. Ние не отричаме и не подценяваме ролята на другите (традиционните) фактори и регулатори, на тяхното въздействие върху вътрешномотивационната целева позиция и ориентация на личността. Творческото и активното участие на личността в демократичните процеси изисква отчитането на многообразието от фактори, формиращи вътрешната убеденост, съответна психична нагласа, волева насоченост на личността (и групата), практическа дейност. Само по този начин личността може да осъзнае, оцени и формира своя волева мотивационна позиция и отношение към новите проблеми, подходи и задачи.

В демократичното общество има различни преки и косвени фактори (и регулатори) на социална активност. В зависимост от социалната им обусловеност и начин на въздействие те могат да се обединят в пет основни групи: икономически, юридически, нравствено-религиозни, обществено-политически, културно-комуникативни. Всяка група има свои специфични особености и закономерности на изява с определен период или комплексно въздействие в живота и дейността на личността.

Взаимната връзка и обусловеност между личността като особен субект и обект на управление (на власт и подчинение) и социалните промени е качествено нова, свързана най-непосредствено с живота на хората и тяхната дейност. В обществото се създават обективни и субективни условия и предпоставки човек да започне да живее и работи при конкурентни условия, при които се формира неговата прагматична позиция – икономическа, социална, политическа, нравствена. Не са нужни специализирани социологически проучвания, за да се убедим, че в тези условия хората стават много по-активни и действени. Те сами са инициатори на открит диалог по основните

проблеми на прехода и решаването на конкретните задачи. Всички основни социално-икономически и културно-комуникативни проблеми и процеси са имплицитно свързани с всекидневното съзнание, с общественото мнение, с медийното обслужване. Зад всяка една реформа стоят определени хора, които в съответствие със социалната необходимост и условията ръководят и осъществяват нейното приложение в практиката. В процеса на подготовката и реализацията на новите реформи личността формира, обогатява и утвърждава ново съзнание, мислене, мнение, отношение и психична нагласа. Демокрацията предполага изменение на нравствените ценности, позиции, ориентации и критерии на хората, на стереотипите, на традициите, на онези вътрешна нагласа и отношение, които са формирани и утвърждавани от личността и поколенията в социалната практика. Това е процес, свързан не само с реални икономически условия и ситуации, но и с цялата организаторска и информационно-рекламна дейност, на културните и образователни институти, обществените организации, на държавните и стопански органи. Един от основните и трайни фактори и предпоставки за социалната активност и развитието на демокрацията е информационно-комуникативното и медийно обслужване. Но когато се анализира ролята на медиите за разгръщането на съвременната демокрация в различните сфери на обществения живот, следва да се има предвид няколко особено важни моменти: преди всичко, в масовото съзнание все още не е култивирана достатъчно обща и конкретно-предметна, реална представа за многообразието, за същността и особеностите на медийното информирание и манипулиране; твърде неопределена е представата за нейната независимост, необвързаност с властта и специфичността на етапите на разгръщане и реализиране на разделението на властите; масовото съзнание си представя твърде определено усвояването на модерните техники и технологии от медиите и изпитва значително затруднение при опит за очертаване на техните манипулативни възможности в управлението на обществото.

Безспорно, само високо информирани и квалифицирани хора, със знания и умения, могат да реализират в живота принципите на демокрацията – плурализъм, свободна инициатива, конкурентност, право на избор, публичен диалог, толерантност. Обикновено се фор-

мират и изказват мнения, оценки и предположения, за да бъдат проблемите практически решени. Но не са малко случаите, в които въгрешните мотиви за активността на дадена личност имат чисто индивидуални цели и егоистични замисли и създават превратна представа за нейните реални мисли и подходи. Не са малко и случаите, когато отделна личност с определени цели, с различни форми, средства и подходи се стреми да покаже и изтъкне своята голяма властова активност²⁷. Всичко това намира израз в повишаване равнището на защита на конкурентните интереси (и позиции), осъществявани както във вертикален, така и в хоризонтален план.

Безпределните възможности за непрекъснато повишаване конкурентното начало при демократичните общества, от една страна, и ограниченото им осъществяване на всеки конкретен етап от общественото развитие, което ги прави винаги относително, условно – от друга, има важно методологическо значение при определяне съдбата на организационното поведение и управление. Макар и да е практически нереализуемо в пълния му обем, изискването за пълно прилагане методите и средствата на лоялната конкуренция в управлението в известна степен го предпазва от крайния субективизъм.

Относителността, условността на научността и конкурентният сблъсък на интереси снемат (или ограничават) коректността (и толерантността) в общуването и управлението, засилват възможността за субективно мнение и действие. Щом в социокултурното общуване винаги и на всички равнища възникват и съществуват противоречиви интереси, това създава благоприятна почва за появата и съществуването на манипулацията, на противоречива употреба на софистиката. От една страна, това се проявява в допускане на презастраховане от риск при публична защита на заеманата позиция, което е неизбежно в сложни ситуации. При това, липсата на надеждни средства за отчитане на риска в тази публичност, обикновено възникващата психологическа бариера да се признае рискът, което фактически би означавало да се признае произволният характер на позицията, фактически довежда до игнориране на риска. Налице е вече почти сигурен подстъп към софистиката, тъй като обективно конкурент-

²⁷ Вж. Киришнер, Й. Манипулирай, но правилно; Библия на егоиста; Грийн, Р. Цит. произв.

ната ситуация може да се изменя по пътя на произволната неадекватност. От друга страна, благоприятна почва за софистиката е и липсата на условия за обективен, безпристрастен анализ на данните от наблюдението на поведението на конкурентната система. Така под видимостта на конкурентната непредвидимост и чрез авторитета на защитната активност се разгръща софистиката.

Във връзка с изложените съображения може да се постави въпросът: повишаването на конкурентното равнище на съществуване (общуване, управление) и запазващата се относителност на научното познание за управлението на интересите, както и спонтанно формиращата се скептично-нихилистична позиция на управляваните, в равноправно отношение ли се намират спрямо детерминирането на софистиката? Конкурентното начало на съществуването и общуването изобщо е критично-субективно насочено. Това важи в известен смисъл и за неговия публичен характер, който създава не само възможност за субективизъм, но едновременно с това и ограничения против него. Що се касае до относителността на скептично-критичната позиция, тя не само подхранва субективизма на софистиката, но също изпълнява антидогматична функция, доколкото не позволява познанието и знанието да бъдат превърнати в абсолюти. Тя служи като своеобразен постоянен риск в оценяването, подобно на риска при вземане на решение. Макар че и тук липсват надеждни средства за отчитането на този риск, достатъчно е той да не се игнорира произволно от субекта, за да се държи будно неговото внимание против крайния субективизъм, да се търсят компенсиращи фактори, главно в принципите на самия прагматизъм. Би могло софистиката да се възприема като философия на общуването, методология на управленското моделиране и манипулиране на мнения, настроения, поведение. Тъй като тя изисква описанието и обяснението на социокултурните явления, за да се прояви от гледна точка на участниците в изследваната област (общност, организация), защото единствено по този начин тяхното мнение, отношение и поведение, тяхната полемична и корпоративна култура ще бъдат разбрани в собственото им значение и контекст. Този възможен прочит на софистиката почива на допускането, че мобилният прагматик (полемист, управленец) е в състояние разсъдъчно да се усъмни и волево

да “елиминира” собствените си убеждения, вярвания и ценности, за да разбере вярванията и ценностите на участниците в публичния диалог и в управлението. Той може и трябва да прояви добро въображение и възможност за емпатия, благодарение на които би могъл да види участниците в общността (в организацията, в публичния диалог) такива, както те се виждат, и да интерпретира действия от гледна точка на извършителите им. Софистът трябва да разглежда образците на поведение, обичаите, особеностите на езика, емоционалните реакции и пр. като възплъщение на културата (и морала), възприета в социалната (политическа, професионална) група.

Софистът, както всеки скептик (психолог или управленец умеещ да мотивира своите изпълнители), се интересува в крайна сметка от това, какво представлява и как се изгражда един личностен свят, една мотивация. За скептика обаче отправната точка е изначалният субективен свят, докато за софиста светът на човека е задължително съ-свят. Човек задължително се съотнася с другите, с техните изисквания и ценности – без значение дали “за”, “против” или “с” другите. Щом човек каже “Аз”, с това предполага съществуването и зависимостта си от другите – “моята екзистенция, именно защото е моя, е екзистенция, заедно с другите хора”²⁸. Тъй или иначе, човек се разграничава от другите – независимо от това дали иска да задълбочи, или да премахне тази разлика. Непрестанното съизмерване с другите е едно безпокойство, което характеризира стереотипния и едноизмерен човек. В съществуването и общуването си човек се безпокои за усреднеността: дали и в каква степен се отклонява от това, което те отхвърлят или приемат, аплодират или обругават. “Господството на усреднеността се налага неосъзнато и незабелязано. Аз-ът на всекидневието присъства в – света – заедно – с – другите утвърждава себе си като единство в многообразието на опита чрез приравняването си към “средния човек”, т.е. към “всеки друг” и същевременно “никой”²⁹.

Ако скептикът равнопоставя Аз-а и Другия не само морално, но и реално, то софистът мисли Другия (управляван или управляващ;

²⁸ Абаяно, Н. Цит. произв., с. 49.

²⁹ Вж. Димитрова, М. Светът на релативизираното съзнание. С., 1990, с. 113.

опонент) в границите на собствения за Аз-а свят. Според него Аз-ът и Другият (пропонентът и опонентът; управляващият и управляваният) са изначално и до край разединени и когато се срещат, отношенията между тях не са израз на търсено единение, а на потенциално и реално противоречие и конфликт. Човешкото съществуване, общуване, както го виждат скептикът и софистът, е в крайна сметка монологично, невъзможно или недостатъчно диалогично. При тях Другият (опонентът) е сам по себе си нещо чуждо за мен (пропонента) и понятието за чуждост има тук само неопределено и негативно значение на /не/-собствен. Другият се явява най-много като граница на моя безличен и още нерелевантен свят. Софистът е този умерен скептик, който не се ангажира нито с правото, нито с обратното твърдение, защото от негова гледна точка и правото, и обратното твърдение са равнопоставени. Той е в друга, не винаги достъпна култура или система на отчет. Софистът може да бъде само артистът, който надява маската ту на властовия, делови, формален ръководител, ту на “лидера в сянка”, показвайки ни, че за него всяка от тези взаимно отричащи се позиции не е нищо повече от роля, която може да се изиграе с еднакъв успех. Софистът може да бъде иронизиращият, който не гледа сериозно на въпроса дали нещо е така, или иначе. Като се спори със софиста, за когото разграниченията “така или иначе”, “истина или неистина”, “правилно или неправилно”, “добро или лошо” и пр. сами нямат значение, индивидът получава възможност “с чужди очи” да види своя свят в неговите ограничения. Но така софистът не е само “играчът – измамник” (софистиката не е само реторично-полемични и манипулативни техники), както казва “моралистът”, а може да предложи също и предизвикателство, още едно измерение, още една възможност, която се открива в човешкия свят. Софистиката се осъществява единствено, ако в рамките на самата култура, в която живее и мисли индивидът, противоположните измерения са започнали да сменят местата си и в някакъв смисъл крайностите са се приравнили, преминавайки една в друга. Тогава, за да обхване този свой нов опит, индивидът изпитва потребността да застане в позицията на скептик, на софист, от чиято гледна точка разграниченията, категоризациите, оценките, правилата, важещи в неговия предишен банализиран свят,

се виждат като равноценни или като лишени от значение. Обаче, разликата между позициите на философа-софист и позицията на разочарования и отчуждилия се от своя собствен предишен свят примитивен човек е голяма. Софистът има своя собствен свят, противопоставен на агресивната баналност, а отчуждилият се от своя собствен свят няма вече свят, а само съзнание за една неограничена свобода в един разпадащ се свят. Както в “затвореното” или нормативно-натовареното общество индивидът се идентифицира с “всеки един” от общността на спонтанното и “естествено” съгласие с другите, така сега в “отвореното” или глобализиращо се общество човек може да заеме позицията на “всеки Друг” скептик или нихилист, който не споделя не само значенията и вярванията, приети догматично във въпросната общност, а всякакви безусловно, догматично приети значения и вярвания. Софистът (както и скептикът) не иска да мери с общата мярка. В някакъв смисъл той мисли себе си за по-различен, за човек с неограничени възможности, за човек, който стои над “масата” и наблюдава от някаква по-висока гледна точка нейното суетене, нейните борби, нейните страсти, радости и страдания. Софистът противостои на банализираната традиция (или на определена общоприетост), която се е превърнала в догматика или конвенция. Това означава, че от разумна пазителка на ценности и значения, тя е станала ограничаваща и репресираща. Софистът ѝ противостои, но не като неин разрушител и не като реформатор, той ѝ противостои със своето усъмняване и критика, а обезценяването ѝ поражда безразличие или чувство за недосегаемост. Софистът (както и скептикът) не се задоволява да приеме своята позиция с някакви разумни ограничения, той смята, че е достигнал до едно ново равнище, до една скептично-критична и затова привилегирована гледна точка, до една метапозиция, в чиито хоризонт всяка неоправдана претенция на каквато и да било властова система за абсолютност се вижда като ограничена и опровергана от другите, които ѝ се противопоставят. Софистът смята позицията си за привилегирована, защото според собственото му мнение, тя му дава възможност и самочувствие да оцени другите по начин, по който те самите не могат да направят това. Така имплицитно се предполага, че именно мобилната прагматичност на софиста е универсалната

“грижа за себе си”. Той запазва за себе си параметъра на пълната свобода, от чиито ракурс се вижда ограничената свобода, т.е. несвободата на стереотипния човек. Подобно на скептика, софистът не вярва безрезервно, че неговата позиция е единствено истинна, единствено правилна, единствено адекватна. Но, за разлика от скептика, той вярва, че тя е полезна и защитима в конкретна проблемна ситуация.

Възраженията и обвиненията срещу релативизма на софиста са много, но всички те изтъкват тъкмо тази негова вътрешна противоречивост, която, развита до край, води до парадоксалност. Много от противоречията на софистичната позиция бяха показани в други публикации³⁰. Скептично-критическата позиция на софиста в действителност има своята граница и тя се постига чрез реконструиране на генетичната връзка между света на споделеното съгласие (нерефлектираното единство) и неговото разрушаване чрез стандартизирането, обезличаването на индивида, превръщането му в “манекен”, в лесно заменима “марионетка”, в “никой”. Подобна реконструкция е възможна на равнището на самосъзнанието. От гледна точка на самосъзнанието се вижда, че “всяко съмнение се разгръща на фона на някакви вярвания и всяко преобразуване – на фона на даденото. Тази вяра и тази даденост определят мащабите и границите в развитието на дадения индивид или дадена култура: както и да се разширява хоризонтът и както и това разширение да отрича даденото, както и вярата да се разрушава в рефлексията, като се прояснява абстрактно и разсъдъчно, всичко останало – всяка друга крайност, както и всяка безкрайност – индивидът може да разбере, да усвои и да трансцендира, едва съотнасяйки ги с първоначалната си вяра и с онова, което му е дадено субстанциално. А това, което му е дадено субстанциално или непосредствено, е културата на

³⁰ Вж. **Андреев, Л.** Софистиката – история и актуалност. В сб. *Философия и история*, Библ. “Диоген”. В. Търново, Унив. изд. “Св. св. Кирил и Методий”, 1999; *Софистиката и другите форми на социо-културна рефлексия*. В сб. *Философия и психология*. Библ. “Диоген”. В. Търново, Унив. изд. “Св. св. Кирил и Методий”, 2000.

³¹ **Димитрова, М.** Цит. произв., с. 117–118.

общността, в която той е роден и научен да живее като човешко същество според нейните човешки закони”³¹. Заедно с това има много ситуации, в които “проявяваме конформизъм, защото поведението на другите е единственият ни ориентир за оценка на дадено действие. Накратко, ние често разчитаме на другите хора като на средство за определяне на реалността”³². С други думи, когато обективната социална реалност става несигурна, хората все по-често се опират на субективната реалност, т.е. силата на “вярата” определя избора на модел на поведение³³. Но вероятността да се поддадат на манипулативното въздействие на другите расте.

Софистът е чудака, който се усъмнява във властовата моралност и се е отвърнал от всекидневния свят на банализираната общоприетост, чувствайки се по някакъв начин дискомфортен и притеснен от него. Липсата на идентификация с определена човешка общност и с определена обичайна дейност му дава възможност да заеме позицията на скептично-безгрижие, на екстравагантно дистанциране от господстващото мнение, на привидна надвсекидневност, незаинтересованост относно въпроса как да се осигури и как да се урежда живота. Може така, а може и иначе – животът все някак се урежда. Софистът не е обвързан с никаква ценностна йерархия и морален ред, защото и конформизмът и нонконформизмът са в равновесие. “Да те наричат конформист в известен смисъл означава, че те поставят сред “непълноценните” хора...”, но “има случаи, в които конформизмът е изключително желан, а нонконформизмът би бил истинска катастрофа”³⁴.

Софистът съзнава, че позицията и на умерения скептик, на респектиращата проникателност – “всичко е съмнително”; и на нравствена чувственост, на религиозна смиреност – “всичко прощавам”; и на цинично-нихилистичната раздраженост – “всичко презирам” са все резултат на разкъсани връзки и отчужденост. Баланс между тях може да се поддържа само на постоянния фон на онзи опит, на който

³² Арънсън, Е. Човекът – социално животно. С., 1994, с. 48.

³³ Пак там, с. 49.

³⁴ Пак там, с. 40–41.

хората се идентифицират със стремежите си, житейските придобивки се защитават ревностно и съгласно една строга система на валидност, в която всяко нещо, според своето значение и валидност, стои конкурентноспособно или относително стабилно в релацията на власт и подчинение. Мненията, съмненията, решенията, действията са възможни и успешни само на фона на мобилната прагматичност.

Софистиката е изключително сложна, отговорна и истински творческа човешка (реторично-полемична и управленска) дейност. Ще подчертаем само някои моменти в отделните прояви, в които тези характеристики на софистиката се разкриват най-ярко. Може би не ще бъде пресилено, ако се каже, че съдбата на всяко проявление на софистиката се залага още в ясното и точно формулиране на целта. Ако целта е реална, постижима, ако тя съответства точно на възможностите на субекта и състоянието на спорния обект, тя действа мобилизиращо. Но формулирането на целта се предшества от узнаването и осъзнаването на проблема. Много важно значение има тук факторът време. Фактически проявата на софистика е винаги защита на заемана позиция и взето решение в проблемна ситуация. Тя е извеждане на спорния обект от състояние, при което в резултат на настъпили съществени изменения в условията и неговите собствени характеристики е нарушено динамичното му равновесие с дадени интереси. Но за да бъде ефективна, софистичната нагласа трябва да бъде преди всичко своевременна. Проблемната ситуация трябва да се узнае и се осъзнае необходимостта от решаването на проблема точно във времето на неговото узряване. Освен това, тези процедури трябва да се осъществяват така, че в рамките на критичното за даден проблем време да е възможно вметването на убеждаваща аргументация, както и организиране на неговото популяризиране. Особена гъвкавост и подвижност от субекта (мобилния прагматик) е необходима в следните моменти: първо, при узнаването на проблема и осъзнаването на необходимостта от своевременна защита на заеманата позиция. Възможно е при по-бавно реагиране да се получи по-голяма от допустимата дистанция между отделните компоненти, което крие реална опасност защитата да бъде ненавременна, неефективна или малко ефективна. Но еднакво негативно

влияние върху ефективността защитата оказва и при преждевременното огласяване, актуализиране. Второ, между осъзнаването на необходимостта от решаването на проблема и формулирането на целта, от една страна, и самата защита, от друга, стои цял един стадий на събиране и обработване на определена информация за обекта на спора (респ. на конкуренция), за възможностите и организацията на опонентите (конкурентите). Трето, самото изработване и реализиране на защитата се извършва при непрекъснато изясняваща се обстановка. Нито една полемична ситуация не се повтаря напълно, което прави прилагането на стандартизирани похвати неефективно и погрешно. Нито един факт, включен в комплекс, характеризиращ конкретната обстановка, не запазва своята роля и значение в целия комплекс неизменно и т.н. Всичко това трябва да се отчита при реализирането на защитата. Четвърто, особена гъвкавост е необходима при осигуряване текущото оптимизиране (актуализиране и популяризиране) на защитаваната позиция. Става въпрос за конкретни рекламни действия и допълнителни аргументи – илюстрации, които субектът на защитата извършва и подава към публиката, въз основа на събраната информация за нейното преобладаващо мнение и настроение. А текущото актуализиране и популяризиране на защитаваната позиция изисква адекватното осъзнаване на нейната собствена динамика, непрекъснатото изменение на условията на външната среда, при която тя функционира и отразяването на всичко това в допълнителни пропагандни действия, чиято цел е да запазват и полезно да изменят масовата представа за нейните параметри.

Разглежданите моменти от изискванията на софистиката показват, че в дълбоката си същност тя е своеобразна реторично-полемична и управленска дейност. Тя не може да се вмести в стандартни схеми, да се формализира и се представи за заучаване от желаещите. Човешкият опит и знание, човешката бързина и съобразителност, човешкият “усет” и интуиция, човешките преживявания и отговорност и други непрограмируеми чисто човешки характеристики, в зависимост от насоката, начина и целите на ползването, им предлагат своята неповторимост, оригиналност. Но софистичната ори-

гиналност е възможна при необходими условия. И преди всичко при осъзнаване на проблема, при отчитане степента на значимост на проблемната ситуация и мярата на критичното време, при насочването на най-необходимата информация и нейната селекция, при реализиране на оптимална публична защита.

По-специално внимание заслужава изискването за оптималност. Това ще рече, че освен всички изисквания, на които трябва да отговаря като логична обосновааност, непротиворечивост, общозадължителност, своевременност, строгост по форма и лаконичност, то реторично-полемичната и управленска дейност трябва да осигурява постигане на целта в най-пълнен обем и с най-високо качество и най-достъпно. Преди всичко софистиката изисква точен (полезен) избор от възможните варианти за трансформирането на дискрептивната информация в прескрептивна на един от възможните (и желани) варианти за действие – на един. Като най-висша процедура при избора на вариант се приема набирането и сравняването на алтернативи, които не е задължително да бъдат логически взаимноизключващи се и трябва да бъдат ограничени до определен брой в рамките на повече или по-малко изразяване на заеманата (защитаваната) позиция.

Важен момент в софистичната дейност е това, че от гледна точка на информационното осигуряване изборът се взема (прави) в условията на частична (относителна) определеност, неопределеност, риск. Необходима определеност, предполагаща напълно изчерпателна информация за спорния обект няма, особено що се отнася до сложно преплитане на противоречиви интереси. Тук са типични условията на неопределеност и риск, които сигнализират за възможните случайни или неизбежни отрицателни последици, но не дават отговор на въпроса как могат да се избегнат.

Разглежданите моменти от изискванията на софистиката разкриват с нова сила значението и необходимостта от творчески подход в реторично-полемичната и управленска дейност. Софистиката е една от възможните скептично-критични, реторично-полемични, приложно-управленски (алгоритмизирани) дейности, тя е дълбоко прагматична и същевременно изящно изкуство, което включва ин-

туицията, фантазията, творчеството. Софистиката предполага и изисква такава гъвкавост и комбинативност, която изменя съществено или само привидно постановката на проблема и чертае пътища за структурни, функционални и други промени в спорния или управляван обект. Софистът задължително заема “отворена” позиция, която позволява да бъде гъвкав и спрямо собствените си твърдения и решения. Когато установи, че липсата на очаквания положителен ефект или даже неизпълнението му се дължи на недостатъци на самата изходна защитавана позиция, той трябва да има варианти за степенно отстъпление, които ще позволят подмяна на акцентите.

Изложените дотук съображения пак ни връщат към връзката между субективното творчество в софистиката и субективизма. Както се вижда от изследванията на редица съвременни автори, цялата реторично-полемична и управленска дейност не само създава най-благоприятни условия за разгръщане на най-човешкото, най-субективното, най-манипулативното, но и най-осезателно го изисква. Когато интересите са диаметрално противоположни, е възможно субективното в реторично-полемичната и управленска дейност да прерасне в субективизъм. Наред с всички останали детерминиращи фактори, което е определящо, там липсват и съответните ограничаващи фактори от научен или скептично-критичен характер.

На въпроса: “Какво е настоящето и бъдещето на софистиката?”, може да се отговори и чрез отговора на друг въпрос: “Какво включват основните конвенции за преговори и самите техники и тактики на преговаряне?” Всеки може да установи, че една част от принципите (и правилата) на софистичната еридика намират своето отражение в определен кръг, повече или по-малко подредени и взаимно свързани представи, концепции и предписания³⁵.

И спонтанно формиралите се заключения, и гносеолого-методологическата трактовка ни дава достатъчно основание да приемем, че софистиката е реално съществуващ социокултурен феномен. Безспорно той, ще се променя и усъвършенства под влиянието на

³⁵ Вж. Армстронг, М. Управление на човешките ресурси. Бургас, 1993, с. 246–248.

социокултурното развитие. Но софистиката не е в състояние да синтезира цялото многообразие на досегашната социална антропология и социология, без да надрасне своите философски основи. Неизбежно тя открива в себе си своето екзистенциално и философско значение, когато бъде върната върху истинската си основа като възможност за отношение към благо. Реализирайки се, тя не се отрича от философията, а се утвърждава тъкмо като това, което е, т.е. в своята същност или природа на отношение към благо – “грижа за себе си”. Софистиката провокира нови умонастроения, повишава ефективността и значението на ориентираното към прагматизма мислене; проявяват се нагласи, отказващи се от табутата, фетишите, харизмите и авторитетите; укрепва способностите на човека да посреща без афект и стресиране абсурдното в живота. С други думи, софистиката активира човека при формирането на адаптивни качества и способности, адаптивно поведение и нагласи. Казано накратко, тя цели развитието и оползотворяването на прагматичното, изисква не конкуренция-конфронтация, а конкуренция-адаптация. Едни от показателите за културата на общуването са нарастването на потребността от глобални комуникации, публичен диалог и мобилна прагматичност. Друг показател е потребността от човешко общуване, което невинаги е свързано с чисто утилитарни съображения. Затова научно-техническата и непосредствено практическата потребност от проучването на софистиката в съвременните условия на качествено нова роля на субективния фактор е повече от безспорна.